

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษางานศิลปกรรมในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาระบบแผนผังของศาสนสถานในสมัยอยุธยา โดยพิจารณาจากรูปแบบงานศิลปกรรม ขนาดและตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์คู่ที่สามารถนำมาเป็นตัวกำหนดอายุสมัยของศาสนสถานแต่ละแห่ง โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ศิลปะในการศึกษาวิเคราะห์

การศึกษาค้นคว้า แบ่งประเด็นออกเป็น 1) ความนิยมการทำเจดีย์คู่ พิจารณาจาก 1.1) ตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์คู่ พบทั้งเจดีย์คู่ ที่ตั้งอยู่หน้าอาคารหลังคาคลุมและเจดีย์คู่ ที่ตั้งอยู่หลังอาคารหลังคาคลุม 1.2) รูปแบบลักษณะของเจดีย์คู่ พบว่า มีหลากหลายลักษณะดังนี้ เจดีย์ทรงปรางค์ เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพ็ญมุม เจดีย์ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม แสดงให้เห็นพัฒนาการทางด้านรูปแบบศิลปกรรมที่อยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางเป็นต้นมา ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นที่ 2) ที่มาและมูลเหตุการทำเจดีย์คู่ ที่สะท้อนถึงพัฒนาการของระบบแผนผังของวัดในสมัยอยุธยาตอนกลาง ที่ลดความสำคัญและขนาดของเจดีย์ประธาน แต่กลับให้ความสำคัญกับอาคารหลังคาคลุม จนทำให้เจดีย์ที่มีขนาดและลักษณะเหมือนกัน 2 องค์ เป็นเพียงเจดีย์ประดับของวัด

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรม สมัยอยุธยา เจดีย์คู่

The Double Pagodas in Ayutthaya Period

Orawan Chueanoi¹

¹Geography and History for Tourism Faculty of Humanities and Social Science, Chandrakasem Rajabhat University

Abstract

The article discusses a study of fine arts in Ayutthaya province, with primary purpose to examine the layout system of sacred architecture during Ayutthaya period. The examination of their forms, size, and location according to history process was conducted to determine their period of construction.

This present study focuses on two main aspects including: 1) construction trends of double pagodas; and 2) background and rationale behind the construction of double pagodas. The first aspect concerning the construction trends of double pagodas in middle Ayutthaya period was determined based on their locations and forms. In terms of their locations, they were found to be located at the front and back of a roofed building. Regarding their forms, it could be observed that double pagodas were built in many forms including Prang Pagodas, Cornered Square Pagodas, Bell Pagodas, and Octagon Pagodas. These demonstrated the development of fine arts in the middle Ayutthaya period which closely related to the second point on background and rationale behind the construction of double pagodas in middle Ayutthaya period. In addition, it could be observed in the development of sacred architecture layout in middle Ayutthaya period that the main pagodas were diminished in size and signification whereas the roofed buildings in Buddhist temple appeared to receive more attention. As a result, double pagodas could be found to only serve as decorative pagodas in middle Ayutthaya period.

Keywords: Architecture, Ayutthaya Period, Double Pagoda

บทนำ

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่สำคัญ คือ วัด ศาสนสถานและโบราณสถาน เมื่อได้มีโอกาสเดินทางไปยังสถานที่สำคัญ ภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากการไหว้พระ สวดมนต์ขอพรแล้ว การชื่นชมความงดงามของงานศิลปกรรมภายในสถานที่นั้น ๆ ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่น่าสนใจ

บทความฉบับนี้ จะชี้ให้เห็นถึงจุดสังเกตที่น่าสนใจในการเที่ยวชมวัดและโบราณสถาน โดยยกประเด็นเรื่องการสร้าง “เจดีย์คู่” ภายในศาสนสถาน ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงนโยบายของการกำหนดอายุสมัยของศาสนสถานนั้น ๆ เพื่อเติมเต็มหรือสนับสนุนข้อมูลเอกสารที่บ่งบอกถึงอายุสมัย ประวัติการสร้างของศาสนสถานแต่ละแห่ง และยังเป็นการทำให้ผู้อ่านมีเครื่องมือในการเที่ยวชมศาสนสถาน ได้อย่างมีอรรถรสมากยิ่งขึ้น โดยใช้กระบวนการภาคสนาม ร่วมกับการใช้เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการใช้แผนผังของวัดในการกำหนดอายุ

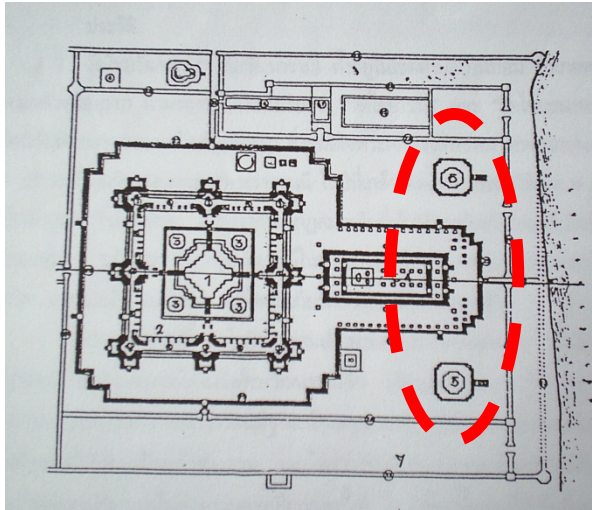
ความนิยมการทำเจดีย์คู่

จากการศึกษาและสำรวจภาคสนาม พบรูปแบบของเจดีย์คู่ตามศาสนสถานต่าง ๆ ภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวนพอสมควร รูปแบบที่ปรากฏมีความหลากหลาย ทั้งเจดีย์ทรงปรางค์ เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพ็ญมุม เจดีย์ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม ในครั้งนี้ จะทำการศึกษาความนิยมการทำเจดีย์คู่ 2 ประเด็น คือ ตำแหน่งที่ตั้ง และ รูปแบบของเจดีย์

ความนิยมเรื่องตำแหน่งที่ตั้งผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบและพิจารณาแผนผังของวัด พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบลักษณะร่วมที่น่าสนใจประการหนึ่งคือการทำเจดีย์คู่สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

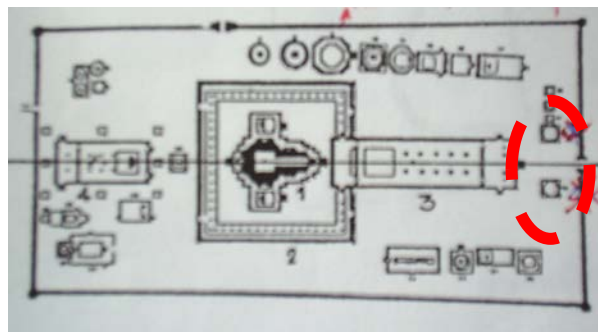
กลุ่มที่ 1 การทำเจดีย์คู่ หน้าอาคารหลังคาคลุมแบ่งกลุ่มย่อยได้อีก 3 กลุ่ม

1. เจดีย์คู่หน้าเยื้องอาคารหลังคาคลุม (พระอุโบสถ) พบที่วัดไชยวัฒนาราม ตามภาพที่นำมาแสดง (ภาพที่ 1) พบว่า มีการสร้างอาคารต่าง ๆ โดยมีเจดีย์ทรงปรางค์ เป็นประธานของวัด ด้านหน้ามีพระอุโบสถตั้งอยู่ในแนวแกนหลักของวัด โดยส่วนหน้า เยื้องหน้าข้างพระอุโบสถ ประดิษฐานเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพ็ญมุม 2 องค์

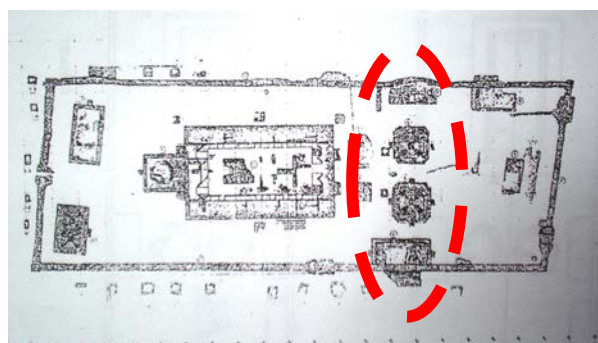

ภาพที่ 1 แผนผังวัดไชยวัฒนาราม (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543, หน้า 114)

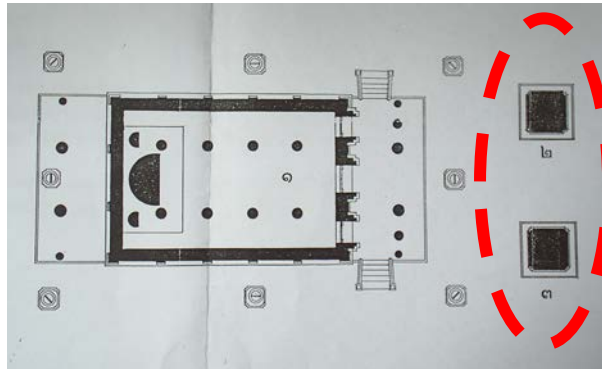
2. เจดีย์คู่หน้าตรงกับอาคารหลังคาคลุม (ภาพที่ 2-4) พบที่ วัดพุทธโสธรวรย์ วัดพระยาแมนและวัดหันตราเมื่อพิจารณาแผนผังของทั้ง 3 วัด เห็นถึงความเหมือนกันของ ตำแหน่งเจดีย์คู่ ที่ตั้งอยู่ด้านหน้าสุด ถัดออกมาจากอาคารหลังคาคลุม

ภาพที่ 2 แผนผังวัดพุทธโสธรวรย์ (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543, หน้า 454)

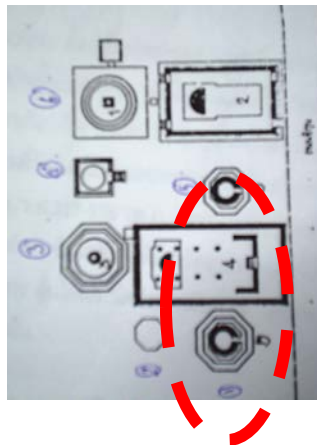

ภาพที่ 3 แผนผังวัดพระยาแมน (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543, หน้า 208)

ภาพที่ 4 แผนผังวัดหันตรา (ทิวา เฟื่อนปฐม, 2543, หน้า 352)

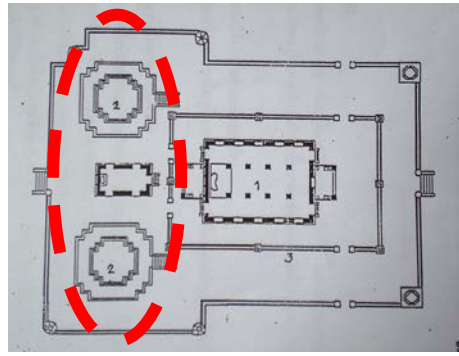
3. เจดีย์คู่ขนานด้านข้างอาคารหลังคาคลุม เมื่อพิจารณาแผนผังวัดสุวรรณาวาส (ภาพที่ 5) พบว่า มีกลุ่มอาคาร 1 กลุ่มที่ประกอบด้วย เจดีย์ในผังฐานแปดเหลี่ยม ด้านหน้ามีพระวิหาร ด้านข้างซ้าย-ขวาของพระวิหาร ประดิษฐานเจดีย์ในผังฐานแปดเหลี่ยมด้านละ 1 องค์ ซึ่งอยู่ในที่ตรงกัน

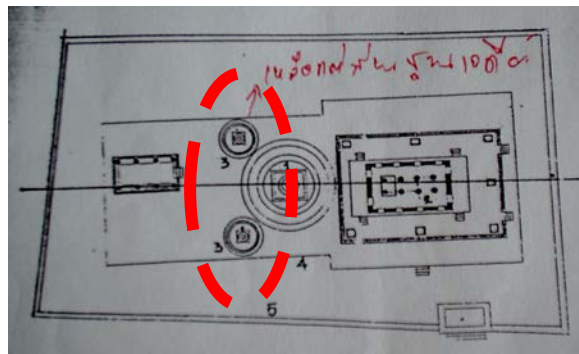
ภาพที่ 5 แผนผังวัดสุวรรณาวาส (ปัทมา วิจิตจฺจฺญ, 2543, หน้า 425)

กลุ่มที่ 2 การทำเจดีย์คู่ หลังอาคารหลังคาคลุม แบ่งกลุ่มย่อยได้อีก 2 กลุ่ม

1. เจดีย์คู่ ด้านหลังอาคารหลังคาคลุม ขนานกัน พบที่วัดชุมพลนิกายาราม (ภาพที่ 6) และวัดสีกาสมุด (ภาพที่ 7) เมื่อพิจารณาจากแผนผังที่ปรากฏ พบว่าตำแหน่งของเจดีย์คู่ของทั้งสองวัดจะอยู่ด้านหลังอาคารหลังคาคลุม แต่ก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เจดีย์คู่ของวัดชุมพลนิกายาราม เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหารหลวง ระหว่างเจดีย์คู่นี้ มีวิหารหลังเล็ก ๆ ตั้งอยู่ตรงกลาง ส่วนเจดีย์คู่วัดสีกาสมุด ตั้งขนานเจดีย์ประธานของวัด เจดีย์กลุ่มนี้ตั้งอยู่หลังพระอุโบสถ

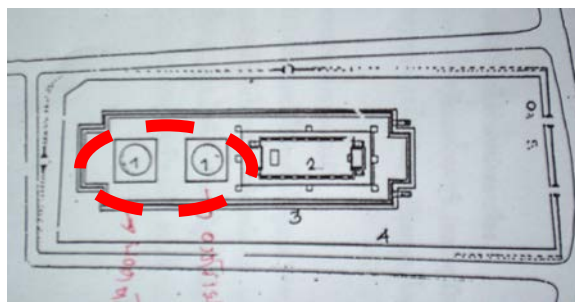

ภาพที่ 6 แผนผังวัดชุมพลนิการาราม (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543, หน้า 464)

ภาพที่ 7 แผนผังวัดลีกาสมุด (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543, หน้า 172)

2. เจดีย์คู่ ตั้งอยู่หลังอาคารหลังคาคลุม ตามแนวแกนของวัดพบที่วัดกุฎีทอง(ภาพที่ 8) จากแผนผังจะพบว่า เป็นการวางตำแหน่งเจดีย์คู่ อยู่ในแนวแกนหลักของวัด คือ ตั้งเจดีย์คู่เรียงถัดจากอาคารหลังคาคลุม นอกจากจะพบที่วัดนี้ ยังพบตำแหน่งการตั้งเจดีย์ลักษณะนี้ที่วัดสิงหารามอีกด้วย

ภาพที่ 8 แผนผังวัดกุฎีทอง (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543, หน้า 445)

เจดีย์คู่หน้าอาคารหลังคาคลุม เป็นที่นิยมมากกว่าการทำเจดีย์คู่หลัง ทิศทางในการวางเจดีย์คู่ คือ วางขวางแนวแกนของวัดทางด้านหน้า หรือด้านหลังของอาคารหลังคาคลุม ซึ่งมีรูปแบบเจดีย์ที่หลากหลาย ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

ความนิยมเรื่องรูปทรงของเจดีย์คู่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาเจดีย์คู่ที่มีการบันทึกถึงประวัติการสร้างที่เป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับรูปแบบศิลปะของเจดีย์องค์นั้น ๆ ร่วมกับการศิลปกรรมอื่น ๆ ภายในวัด โดยแบ่งเป็นประเภทของเจดีย์ ได้ดังนี้

1. เจดีย์คู่ทรงปราสาท ทำการศึกษา 1 แห่ง คือเจดีย์คู่ทรงปราสาทวัดพระยาแมน (ภาพที่ 9) ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากหลักฐานการขุดแต่งทางโบราณคดี พบว่า สิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน มีอายุการสร้างในครั้งที่ 2 (ทรงวุฒิ ธรรมขันธ์, 2542) อยู่ในช่วงที่มีการปฏิสังขรณ์ครั้งยิ่งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 2507) ซึ่งเดิมวัดนี้มีอยู่ก่อนแล้ว เป็นสถานที่จำวัดของพระอาจารย์ของสมเด็จพระเพทราชา พระองค์ทรงแสดงความกตัญญูที่มีต่อพระอาจารย์ จึงทำการบูรณะวัดนี้ แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2237 (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 2507) เจดีย์ทรงปราสาทคู่นี้ เป็นเจดีย์ขนาดเล็ก รูปทรงเพรียว มีจำนวนมุมมาก เล็กถี่ และเท่ากันทุกมุม มีการใช้ฐานสิงห์ และซุ้มจระนำประดับด้านของเรือนธาตุแคบจนไม่สามารถประดิษฐานพระพุทธรูปได้ ลักษณะดังกล่าวล้วนเป็นรูปแบบของปราสาทในสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือรูปทรงของปราสาทในช่วงอยุธยาตอนต้นจะมีความที่แบน ส่วนฐานของปราสาทเป็นฐานบัวลูกฟัก ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ และฐานสิงห์ ตามลำดับ

ภาพที่ 9 เจดีย์คู่ทรงปราสาทหน้าพระวิหาร วัดพระยาแมน อยุธยา
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

2. เจดีย์คู่ทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม จากการศึกษา เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม เป็นรูปแบบของเจดีย์คู่ที่ได้รับความนิยม ดังปรากฏตามศาสนสถาน ดังนี้

2.1 วัดไชยวัฒนาราม (ภาพที่ 10) ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้น พ.ศ. 2173 เพื่อเฉลิมถวัลย์การขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้า

ปราสาททอง สร้างบริเวณบ้านเดิมของพระราชมารดาของพระองค์ (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 2507)

ภาพที่ 10 เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพ็ญมูม วัดไชยวัฒนาราม
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

2.2 วัดชุมพลนิกายาราม (ภาพที่ 11) อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โปรดให้สร้างในพ.ศ. 2175 เพื่อให้เป็นวัดเคียงคู่กับพระราชนิเวศน์ของพระองค์ที่เกาะบางนางอิน (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 2507) สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัด ทั้งเจดีย์ประธานและพระอุโบสถ ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปัทมา วิชิตจรรยา, 2543)

ภาพที่ 11 เจดีย์คู่ภายในวัดชุมพลนิกายาราม
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

2.3 วัดหันตรา (ภาพที่ 12) ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่มีประวัติการสร้างวัดนี้ แต่ในปีพ.ศ. 2281 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้เสด็จพระราชดำเนินไปฉลองวัดหันตรา (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 2507) ซึ่งถ้าเป็นวัดเดียวกัน ย่อมแสดงว่า วัดนี้สร้างขึ้นไม่ช้ากว่า พ.ศ. 2281 วัดนี้เป็นวัดที่มีการใช้งานและมีพระสงฆ์จำวัดอยู่ จึงมีการบูรณะวัดมาโดยตลอด

ภาพที่ 12 เจดีย์คู่ภายในวัดหันตรา
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

2.4 วัดพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 13) ตำบลลำไทร อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น โปรดให้สร้างโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ในปีพ.ศ. 1896 (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 2507) เอกสารต่าง ๆ มิได้กล่าวถึงการบูรณะ หรือการสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมภายในวัด แต่ด้วยงานศิลปกรรมที่ปรากฏ แสดงให้เห็นถึงการบูรณะและสร้างเพิ่มเติมมาโดยตลอด

ภาพที่ 13 เจดีย์คู่ด้านหน้าวัดพุทไธสวรรย์
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

จากการศึกษาของ ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม เรื่อง “เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุม สมัยอยุธยา” (สันติ เล็กสุขุม, 2529) ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและรูปแบบของเจดีย์สี่เหลี่ยมเพิ่มมุมในศิลปะอยุธยาว่าเริ่มปรากฏที่เจดีย์ศรีสุริโยทัย ซึ่งอยู่ในช่วงอยุธยาตอนกลาง ลักษณะของเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม

เพิ่มมุม ที่พบในเจดีย์คู่ ศิลปะอยุธยาเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมเพิ่มมุมที่ไม่มีการทำซุ้มยื่นแล้วดังปรากฏที่เจดีย์คูหน้าวัดไชยวัฒนารามและวัดชุมพลนิกายารามรูปแบบของเจดีย์กลุ่มนี้ มีพัฒนาการ ดังนี้ ส่วนฐาน ที่ทำด้วยชุกชานบัวลูกแก้วอกไก่ดังปรากฏที่เจดีย์วัดหันตรา หรือการใช้ฐานสิงห์ซึ่งมีขาสิงห์ที่มีทรงเพรียวและน่องสิงห์ยึดตรงแล้ว ซ้อนกันเป็นลักษณะฐานสิงห์สมัยอยุธยาตอนปลาย อาจมีการใช้บัวคลุ่มรองรับองค์ระฆัง ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างจากเจดีย์สี่เหลี่ยมเพิ่มมุมโดยทั่วไป ที่ไม่มีการใช้บัวคลุ่มรองรับองค์ระฆัง ลักษณะดังกล่าวอาจเป็นการนำเอาลักษณะบางประการของเจดีย์ทรงเครื่องมาใช้ ดังปรากฏที่เจดีย์คูวัดพุทไธสวรรย์

3. เจดีย์คูทรงระฆังพบตามศาสนสถาน ดังนี้

3.1 วัดกุฎีทอง ตำบลท่าวาสูกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่ปรากฏประวัติการสร้างวัด แต่มีระบุชื่อวัดในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กล่าวไว้ในปีพ.ศ. 2100 พระยาละแวก มาตั้งกองทัพรอบเกาะอยุธยา โดยตั้งกองทัพช้างในวัดสามพิหาร กองทัพผู้คนทั้งโรงช้างและวัดกุฎีทอง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต), 2507) จากข้อความในพระราชพงศาวดารทำให้กำหนดอายุได้ว่า วัดกุฎีทอง สร้างขึ้นมาพุทธศตวรรษที่ 22 แต่อาจมีการบูรณะในภายหลังและในสภาพปัจจุบันเจดีย์ด้านหลังอาคารหลังคาคลุม มีต้นไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุม จนไม่สามารถนำภาพมาแสดงให้เห็นได้ แต่จากการสังเกตพบว่า เจดีย์คู่วัดนี้เป็นเจดีย์ทรงระฆัง

3.2 วัดสี่กัสมุด ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่ปรากฏประวัติการสร้าง แต่ด้วยงานศิลปกรรมที่ปรากฏ อาจกำหนดอายุอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เนื่องจากเจดีย์ประธาน เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ที่มีฐานประทักษิณเจาะช่องซุ้มเพื่อประดับปูนปั้น ซึ่งอาจเป็นช้างหรือสิงห์ ซึ่งแสดงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยที่ปรากฏในศิลปะอยุธยา ในช่วงเวลาดังกล่าว เจดีย์ประธานได้รับการบูรณะโดยการพอกเพิ่มมาโดยตลอดผลจากการขุดค้นทางโบราณคดี พบว่ามีการพอกทับเจดีย์มาอย่างน้อย 2 ครั้ง (รังสิ อ่วมทอง, 2542) ปัจจุบัน เจดีย์คู่วัดนี้ เหลือเพียงร่องรอยฐานเจดีย์ ประกอบกับรูปแบบของเจดีย์ประธานที่ยังเหลือหลักฐาน ทำให้สันนิษฐานว่า เจดีย์คู่วัดนี้ น่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง

3.3 วัดสิงหาราม (ภาพที่ 14) ตำบลประตูชัยอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่ปรากฏประวัติการสร้าง แต่ด้วยรูปแบบศิลปะวัดนี้น่าอยู่ในช่วงอยุธยาตอนกลาง เจดีย์คู่วัดแห่งนี้ ทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธาน มีสภาพทรุดโทรม อิฐหลุดร่อน ทำให้ชั้นลดบัวแต่ละชั้น มีลักษณะไม่ชัดเจน ส่วนยอดพังทลาย แต่เมื่อพิจารณาองค์ประกอบโดยรวมแสดงให้เห็นว่าเป็นเจดีย์ทรงระฆังในผังกลม

ภาพที่ 14 เจดีย์คู่ ด้านหลังวัดสิงหาราม

ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

4. เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมพบเพียง 1 วัด คือ เจดีย์คู่วัดสุวรรณาวาส (ภาพที่ 15) ตำบลท่าวาสกรี อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ไม่ปรากฏประวัติการสร้างจากผลการศึกษารูปทรงของเจดีย์ภายในวัดสุวรรณาวาส คงอยู่ในช่วงอยุธยาตอนกลาง (รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานวัดสุวรรณาวาส (ร้าง) ตำบลท่าวาสกรีอำเภอมะนัง จังหวัดยะลา, 2530)

ส่วนอาคารหลังคาคลุม คือพระวิหารหลวงและพระอุโบสถ มีรูปแบบอาคารที่ไม่ชัดเจน แต่ด้วยตำแหน่งจึงเชื่อว่าน่าจะสร้างพร้อมกับเจดีย์ประธานทั้งสององค์ ซึ่งอยู่ในช่วงอยุธยาตอนกลาง เช่นกัน

รูปแบบของทรงแปดเหลี่ยม ประกอบด้วย ฐานเชิง 1-2 ฐาน รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ อยู่ในผังแปดเหลี่ยม 3 ชั้น ฐานล่างยกสูง มีห้องคูหา ถัดขึ้นมามีฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังกลม 1 ฐานรองรับองค์ระฆัง อันเป็นลักษณะของเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม ที่อยู่ในช่วงอยุธยาตอนกลาง (รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานวัดสุวรรณาวาส (ร้าง) ตำบลท่าวาสกรีอำเภอมะนัง จังหวัดยะลา, 2530)

ภาพที่ 15 เจดีย์วัดสุวรรณาวาส

ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2561

ที่มาและมูลเหตุการทำเจดีย์คู่

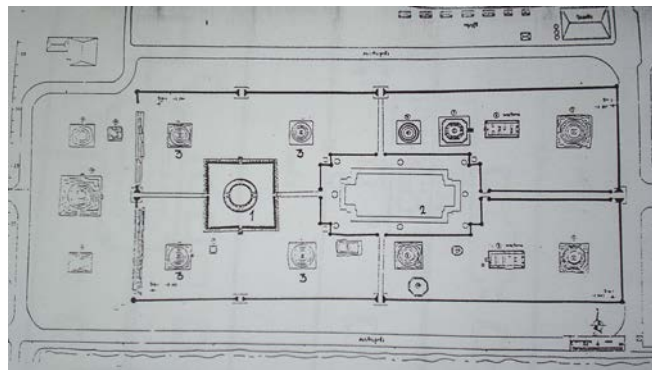
การศึกษาเจดีย์คู่ในศิลปะอยุธยา จำเป็นต้องระลึกถึงคุณลักษณะของเจดีย์คู่ คือ ต้องเป็นเจดีย์ที่มีลักษณะเหมือนกัน อยู่ในตำแหน่งที่สัมพันธ์กันและสร้างขึ้นในคราวเดียวกัน ย่อมเกิดจากการคิด การออกแบบ ที่แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมประธานของวัด ทั้งนี้พบที่มาและมูลเหตุของการทำเจดีย์คู่ในศิลปะอยุธยา ดังนี้

1. การลดความสำคัญของเจดีย์ประธานสิ่งก่อสร้างประธานของวัด ในสมัยอยุธยาตอนต้น คือ เจดีย์ซึ่งมีขนาดใหญ่ เมื่อเทียบสัดส่วนกับอาคารสิ่งก่อสร้างอื่นภายในวัด และมีตำแหน่งที่ตั้ง ที่อยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของวัด ต่อมาเจดีย์มีขนาดเล็กลง เนื่องจากการประกอบศาสนกิจที่ต้องใช้พื้นที่ภายในอาคารหลังคาคลุมมากขึ้น พระอุโบสถจึงมีความสำคัญมาแทนที่เจดีย์ ไม่เพียงแต่ขนาดของเจดีย์ที่เล็กลงเท่านั้น ลักษณะและตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์ ได้มีการเปลี่ยนแปลง การสร้างเจดีย์คู่เป็นประธานของวัด อาจเป็นวิธีการแก้ปัญหาเรื่องการให้ความสำคัญกับพระอุโบสถมากกว่าสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ จึงสร้างเจดีย์ให้มีขนาดเล็กลงและตั้งอยู่ท้ายพระอุโบสถ เพื่อเป็นการเน้นความสำคัญของพระอุโบสถ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัด

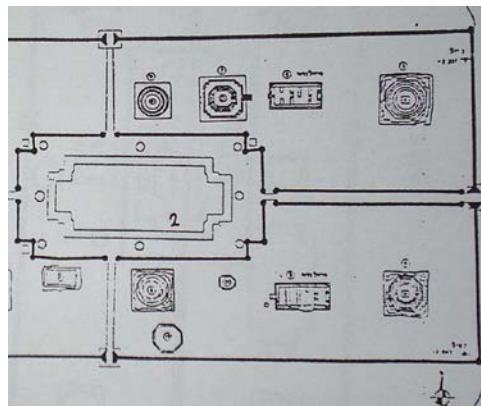
2. การลดทอนสิ่งก่อสร้างภายในวัดที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายการสร้างเจดีย์คู่หน้าอาคารหลังคาคลุม อาจมีต้นแบบมาจากแผนผังในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่ลดทอนส่วนของเจดีย์ประธานออก เหลือเพียงแต่อาคารหลังคาคลุมและเจดีย์ประจำมุมคู่อันหน้าเท่านั้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการลดความสำคัญของพระเจดีย์และพระวิหารลง กลับให้ความสำคัญกับพระอุโบสถ

โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตำแหน่งของอุโบสถมาอยู่กึ่งกลางของพื้นที่ หรือแทนที่ตำแหน่งเดิมของพระวิหารหลวง

เมื่อพิจารณาแผนผังวัดมเหยงคณ์ (ภาพที่ 16) ซึ่งเป็นวัดในสมัยอยุธยาตอนต้น ประกอบด้วย เจดีย์ประธาน รายรอบด้วยเจดีย์ประจำมุมทั้ง 4 ด้านหน้าของเจดีย์ประธานเป็นพระอุโบสถ ด้านหน้าสุดของวัด มีเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่บริเวณมุม จากการศึกษารูปแบบของเจดีย์คู่นี้ เชื่อว่าสร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนต้น แต่เมื่อลองตัดเจดีย์ประธานของวัดออก เหลือเพียงแต่วิหารหรือพระอุโบสถกับเจดีย์ประจำมุมด้านหน้าของวัด (ภาพที่ 17) จึงทำให้เกิดระบบแผนผังอีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมในสมัยหลัง คือการสร้างวัดโดยใช้อาคารหลังคาคลุมเป็นประธานของวัดและมีเจดีย์คู่นี้ ดังปรากฏในกลุ่มวัดที่ทำการศึกษา เช่น วัดพระยาแมนและวัดหันตรา

ภาพที่ 16 แผนผังวัดมเหยงคณ์ (ปัทมา วิจิตจรัญ, 2543, หน้า 159)

ภาพที่ 17 ภาพตัวอย่างเมื่อตัดเจดีย์ประธานของวัดออก
จะเหลือเพียงแต่ พระอุโบสถและเจดีย์ประจำมุมด้านหน้า

คติและความนิยมเฉพาะรูปแบบที่มาและมูลเหตุ การสร้างเจดีย์คู่นี้ในข้อนี้ เกิดจากความสัมพันธ์ของเจดีย์คู่วัดกุฎีทองและวัดสิงหาราม มีความคล้ายคลึงกันในหลาย ๆ ด้าน ดังเช่น

- 1) เรื่องประวัติการสร้าง ที่ไม่มีการระบุอย่างแน่นอนในพระราชพงศาวดารหรือเอกสารอื่น
- 2) รูปแบบของเจดีย์คู่นี้ที่เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งมีลักษณะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง และ

3) ตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์คูที่อยู่หลังอาคารหลังคาคลุมและอยู่ในแนวแกนของวัดด้วยลักษณะที่สอดคล้องกันทั้ง 3 ประการ ทำให้เกิดข้อสงสัยถึงการสร้างวัดทั้งสอง

การสร้างเจดีย์มากกว่า 1 องค์ เรียงตามแนวแกนของวัด ปรากฏหลักฐานเด่นชัดในช่วงอยุธยาตอนกลาง ดังที่เจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 2035 (“พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” ในคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2515) ลักษณะร่วมของเจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่สอดคล้องกับเจดีย์วัดกุฎีทองและวัดสิงหาราม คือ ความเป็นเจดีย์ทรงระฆัง มากกว่า 1 องค์ วางเรียงในแนวแกน หลังอาคารหลังคาคลุม ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ทั้งประเภทของเจดีย์ จำนวน ตำแหน่งที่ตั้งและอายุสมัย มีความใกล้เคียงกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าระเบียนแผนผังของวัดพระศรีสรรเพชญ์ อาจเป็นต้นแบบให้กับระเบียนแผนผังของวัดกุฎีทองและวัดสิงหาราม ซึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในสมัยนี้เท่านั้น

นอกจากนี้การสร้างเจดีย์ขึ้น เพื่อบรรจุอัฐิยังมีบันทึกอยู่ในวัดแห่งนี้ว่า ในตอนแรกโปรดให้ก่อเจดีย์ประธาน 2 องค์ เพื่อบรรจุอัฐิของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและอีกองค์บรรจุอัฐิของสมเด็จพระราชาธิราชที่ 3 ส่วนเจดีย์องค์ที่ 3 ก่อขึ้นในภายหลัง (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2511) แต่ด้วยลักษณะผังที่มีการออกแบบให้เจดีย์ทั้ง 3 องค์ อยู่บนฐานเดียวกันและมีระเบียงคดล้อมรอบและบริเวณมุมภายในระเบียงคดทั้ง 4 มุม มีการประดับเจดีย์ประจํามุม ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าจะเป็นไปได้ว่ามีการสร้างเจดีย์ประธานองค์ที่ 3 ขึ้นในภายหลัง

ระเบียนการวางแผนผังของวัดพระศรีสรรเพชญ์ อาจเป็นตัวกำหนดหรือเป็นต้นแบบการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิสมัยอยุธยาตอนกลาง ที่มีการสร้างเจดีย์หลายองค์เรียงต่อกันในแนวแกน ต้องเป็นเจดีย์ทรงระฆัง

จากหลักฐานเท่าที่ทำการศึกษาได้ในตอนนี้ ยังไม่ปรากฏว่าในช่วงอยุธยาตอนกลาง มีการทำเจดีย์รูปทรงอื่นเรียงต่อกันในแนวแกน มีเพียงแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายที่มีการนำเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมและเจดีย์ทรงปรางค์วางเรียงต่อกันในแนวแกน ดังเช่น วัดบรมพุทธาราม

บทสรุป

การทำเจดีย์คูในศิลปะอยุธยาเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง พบที่วัดสิงหารามและวัดกุฎีทอง ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังและเรียงตามแนวแกนของวัด เหมือนกันทั้งสองแห่ง ซึ่งอาจเป็นการเลียนแบบมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทั้งเรื่องการเจดีย์ประธานมากกว่า 1 องค์เรียงตามแนวแกนและอาจแสดงให้เห็นถึงคติเรื่องเจดีย์ที่ใช้บรรจุอัฐิ ในสมัยอยุธยาตอนกลาง มักใช้เจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งมีต้นแบบที่วัดพระศรีสรรเพชญ์และสืบทอดมายังวัดทั้งสอง

ส่วนเหตุปัจจัยสำคัญอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดการสร้างเจดีย์คู่ในสมัยต่อมา คือ การลดความสำคัญของการทำเจดีย์ขนาดใหญ่และสืบเนื่องมาถึงการลดทอนสิ่งก่อสร้างภายในวัดให้เหลือเพียงแต่ส่วนหน้าของวัดซึ่งประกอบด้วยอาคารหลังคาคลุม

การทำเจดีย์คู่ได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยอยุธยาตอนปลาย รูปแบบเจดีย์ที่ได้รับความนิยม คือ เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมซึ่งไม่มีการทำซุ้มยื่น อันเป็นลักษณะเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม สมัยอยุธยาตอนปลายและรูปแบบที่ได้รับความนิยมควบคู่กันมาคือเจดีย์ทรงปราสาท ที่มีรูปทรงเพรียวเล็ก จำนวนมุมมาก เล็กและเท่ากันทุกมุม มีการใช้ฐานสิงห์และซุ้มจระนำประดับด้านของเรือนธาตุแคบจนไม่สามารถประดิษฐานพระพุทธรูปได้ ลักษณะดังกล่าวล้วนเป็นรูปแบบของปราสาทในสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนตำแหน่งที่ตั้งที่ได้รับความนิยมมากคือ วางเรียงคู่กันอยู่ด้านหน้าอาคารหลังคาคลุม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระอุโบสถ

การศึกษาในครั้งนี้นี้ยังไม่ได้ทำการศึกษาการทำเจดีย์คู่ในศิลปะอื่น ๆ แต่พบว่าวัดพระธาตุกำแพงเพชร มีการประดับเจดีย์คู่ไว้เช่นกัน ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าทำการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของการเกิดเจดีย์คู่ ที่ปรากฏในศิลปะอื่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ทรงวุฒิ ธรรมขันติ. (2542). รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะวัดพระยาแมน: โครงการขุดแต่งบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถานกลุ่มคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา: ปุราณรักษ์.
- ทิวา เผื่อนปฐม. (2543). พุทธสถาปัตยกรรมราชวงศ์บ้านพลูหลวง (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปัทมา วิชิตจรรณ. (2543). การศึกษาแผนผังวัดสมัยอยุธยาในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ใน คำให้การชาวกรุงเก่าคำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (2515). พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: คลังวิทยา.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต). (2507). พระนคร: คลังวิทยา.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์. (2515). พิมพ์ครั้งที่ 5. พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร.
- รังสี อ่วมทอง และคนอื่นๆ. (2542). รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดลีกลาสมุข: จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา: สุรศักดิ์ก่อสร้าง.

- กองโบราณคดี. (2530). รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานวัดสุวรรณवास (ร้าง) ต.ท่าवासบุรี
อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์
พระนครศรีอยุธยา.
- สันติ เล็กสุขุม. (2529). *เจดีย์เพิ่มมูม เจดีย์ย้อมมูม สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- บริหารบุรีภัณฑ์. หลวง. (2511). “วัดพระศรีสรรเพชญ์” ใน พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.